

Beata és el femení de *beat* < BEĀTUS, participi de BEARE ‘curullar, omplir de vots, de desitjos’, passat a ‘fer feliç’; BEĀTUS significava ‘curull de béns, que té tot el que li fa falta, i no té res per desitjar’, desviat a ‘ric’ i a ‘feliç, benaventurat’, de freqüent ús eclesiàstic on, calcat del gr. MAKARIOS, es va especialitzar en ‘beatificat per l’església’. El femení *beata*, des del s. XIV, designava una “dona que, sense pertànyer a un orde religiós, en practica certes regles enmig del món” (DCVB), d’on es va estendre a “extremament devot, que freqüenta molt les esglésies i llocs de devoció, que té una devoció estreta i minuciosa” (DIEC), sentit que correspon al de l’enunciat, que pot ser sinònim de ‘hipòcrita’ (Lacavalleria, 1696) i “dit irònicament de la que afecta virtut” (Esteve *et al.*, 1803).

Analitzarem primer la variació fonètica, morfològica i perifràstica de *beata* i després, dels seus sinònims, sovint expressius. *Beata*, amb el hiat mantingut, sol pronunciar-se [be'ata] no sols en el cat. occ., sinó en el cat. or., com passa amb *cr[e]ar*, *t[e]atre*; són una excepció *b[ə]ata* 57, 81 i *b[ə'æ]ta* 76, del mall. de Sineu, on la [j] subjacent s’ha absorbit en la [æ]; el hiat, en tancar-se la [e], forma diftong, *b[ja]ta* 5, però, trobant-se aquesta forma en una àrea de *b[əj]ata*, serà millor considerar-la una reducció del diftong [əj] > [j] o [i], com *forriac* per *forreiat*, *viró* per *veiró*, etc. (cf. Veny, 2005 b: 161); *beàtiga* 86, amb la var. *b[i'a]tiga* 86 i potser la forma originària *beiàtica* 59 que ha rebut un sufix potser de *viàtic*. La solució amb hiat és pròpia sobretot del cat. or., per a trencar el contacte de dues vocals centrals [ə'a], generant *b[əj]ata*, però amb aparició escadussera de *b[ej]ata* en cat. or. (1, 4) així com en cat. occ. (90, 111, 167; *b[əj]ata* 146). A notar el der. despectiu *beatota* 123, així com el col·lectiu *beatòrum* 165, format amb el sufix -òrum pres de frases litúrgiques com “per omnia saecula saeculorum”, present en mots com *robotòrum*, *llatinòrum*, etc. (Moll, 1952: § 424). Com a formes sintagmàtiques s’han consignat *beata falsa* 152 (Figuera, 1840), *beata fotedora* 143, *beata xanxa* 75, “sa que en té sa cara però hipòcrita”, determinant que sembla una adulteració de *santa* 16, 22, al·lusiva a la seva hipocresia; *beata tardana* 174, a la seva edat avançada; *beata llongani[θ]era* 138 (“que le quitan a Dios la capa delante la procesión” 138).

Un sinònim d’una certa extensió és *devota* (s. XIV), adj. culte pres del llat. DEVŌTA (la forma pop. era *devoda*), part. de DEVORĒRE ‘consagrar’ esdevingut substantiu, que de ‘que té zel per les pràctiques religioses’, ha passat a sinònim de

‘beata’; en relació amb el mot precedent es troba *devociosa* 18, der. anòmal de *devoció*.

A continuació comentarem unitats perifràstiques de caràcter expressiu, irònic o pejoratiu, relacionades, directament o indirecta, amb la religió: 1) ‘observança de creences religioses, santedat’: *santa* 16, 22; *santurrona* 93, 94, 160, 171, manlleu al cast., on *santurrón* (s. XVII-XVIII) prové del fr. ant. *santoron* ‘beat, hipòcrita’ (< llat. SANCTORUM) (DECH), amb les var. *santarrona* 108 i, amb canvi de sufix, *santurrera* 125; *religiosa* 92, 119, var. *reli[χ]iosa* 93, 106, amb la velar com a marca de procedència castellana; *beneita* 96, der. de BĚNĚDĪCTA, part. i adj. de *beneir* (< BENE DĪCERE), ‘persona bona’, potser amb matís pejoratiu de ‘ximple, babaua’; alg. *bigotta* 85 (< it. *bigotta*, que ho va prendre de la freqüent frase dels normands BI GOD ‘per Déu’); 2) ‘adhesió intemperant a unes creences’: *fanàtica* 22, 39, 42, 91, 95, 117, *fanatisada* ‘fanatitzada’ 16; 3) ‘freqüentació de la església o d’alguna de les seves dependències’: *rata de la iglésia* (o d’iclésia) 95, 145, *cul d’iclésia* 103, *gat d’iglésia* 58, *dona d’iclésia* 43, *arrimada a la iglésia* 164, *iglesiera* 178; *rata de sagristia* (*sacristia*) 36, 44, 55, *rata de sigristia* 69, *rata de sacrari* 28; *pixacapelles* 85, alg. *basapiles* 85 (< adaptació de l’it. *baciapile*, it. *baciare* = alg. *basar*), *menjahòsties* 44, *amb els genolls consumits* 85; *calfacaires* ‘escalfacadires’ 178, *fa olor de cera* 169; 4) ‘afectació per les misses’: *dona de missa* 43, (*ser*) *de missa* 30, *missaire* 38, 44, *missera* 20, 56, 118, *mi[z]arera* 44; 5) ‘estreta relació amb els clergues’: *dona del rector* 30, *retorera* 158 (< *rectorera*, amb la reducció de *rector* > *retor*; *conquistar el rector* 34); *dona que està darrere dels capellans* 49; 6) altres: *fenianta* ‘gandula’ 20 (< fr. *fainéante*), *té manies* 39, *fata* ‘nícia, toixa’ 99, *f. de fato* (< FATŮU), *romancera* 170.

Pel que fa a l’extensió del nom general, *beata* és predominant, tret de l’alg., mentre que *beiata* es concentra sobretot en el cat. or. peninsular. Esparses aquí i allà, es troben unitats sintagmàtiques expressives, pintoresques, producte de la creativitat dels parlants. A notar els lexemes formats amb el suf. -era: *missera*, *iglesiera*, *retorera*, *romancera*, *santurrera* (Eiximenis usava *oracionera*), així com la introducció d’alguns mots forans (alg. *basapiles*, *bigotta*, de l’it.; ross. *fenianta*, del fr.; franja ponentina *reli[χ]iosa*, *santurrona*, del cast.).

Beata és l’únic mot normatiu des del DOrt, 1917.